

TYSKA MYNT FRÅN HANSAN

LÖSFYND OCH HOPADE FYND I SVERIGE

Uppsats i Arkeologi II VT 2008
Stockholms universitet
Av: Kerstin Odebäck
Handledare: Kenneth Jonsson

Innehållsförteckning	1
1. Inledning	2
Syfte och frågeställning	2
Avgränsning	2
Metod	2
Definitioner	2
2. Bakgrund	3
Mynthistorisk bakgrund Sverige	3
Nordtyska mynt från Hansan	4
Valörförteckning	5
3. Tyska mynt från Hansan funna i Sverige	5
Redovisning av fyndplatser	6
4. Sammanfattning	7
5. Referenser	8
6. Förteckning över fyndorter	9

Abstract: This paper deals with coins from northern Germany from the Hanseatic time, c. 1300-1500, stray finds and cumulative finds, mainly in churches. The most common denominations are witten and pfennig. They were mainly imported to medieval Sweden between c. 1385-1405, i.e. at a time when no coins were struck in Sweden. The German coins from the Hanseatic time are mostly found in the provinces Småland and Östergötland. The smaller denominations are usually more common, one exception being Alvastra monastery in Östergötland where the witten is dominant.

1. Inledning

Syfte och frågeställning

Under 1300-talet, då Hansan växt sig som störst och handeln mellan Sverige och andra hansaanslutna länder är livlig, dyker många tyska mynt upp i fynd runt om i Sverige. Det finns skattfynd, hopade fynd och lösfynd varav skattfynden med witten sedan tidigare finns publicerade (Berghaus 1973). Syftet med denna uppsats är att kronologiskt och geografiskt kartlägga lösfynden och de hopade fynden av tyska mynt från Hansan i det medeltida Sverige. Frågor som jag ställer är var och när de dyker upp och varför just då.

Avgränsning

Materialet jag undersökt består av hopade fynd och lösfynd, i avsnittet definitioner förklarar jag begreppen närmare. De tidigare nämnda skattfynden kommer jag att redovisa kortfattat i syfte att kunna göra en jämförelse i spridning med lösfynden och de hopade fynden.

Jag utgår från Sveriges medeltida gränser då Skåne, Halland och Blekinge tillhörde Danmark medan Bohuslän, Härjedalen och Jämtland tillhörde Norge. Efter 1361 tillhörde Gotland Danmark, något som jag valt att bortse från eftersom Gotland är så fyndrikt och kan ge ett intressant resultat. Jag har även valt att inte behandla fynden i Finland, som tillhörde Sverige, eftersom det skulle innebära att mitt arbete skulle bli för stort, och i de flesta fall saknas publicerade fyndförteckningar.

De mynt jag har registrerat är myntade inom en avgränsad tidsperiod mellan 1300-1500, den tidsperiod då Hansan var en av de ledande handels- och maktfaktorerna i Europa. De mynt som min undersökning omfattar är myntade i de tyska städerna Anklam, Flensburg, Greifswald, Güstrow, Hamburg, Lübeck, Lüneburg, Rostock, Salzwedel, Stralsund, Stettin, Wismar och Wolgast (fig. 2). Städerna var medlemmar i Hansan eller präglade witten.

De aktuella valörerna är silvermynt (fynden med guldmynt ingår inte) framförallt witten (fig. 1), ¼ witten och pfennig, men även enstaka mynt av andra valörer förekommer.

Metod

För kartläggning av lösfynd och hopade fynd har jag gjort en inventering av Numismatiska forskningsgruppens fyndarkiv över registrerade myntfynd. Kompletteringar har gjorts i Kungl. Myntkabinettets fyndarkiv. Jag har även gått igenom Nordisk Numismatisk Årsskrift 1936-2002 för kompletteringar. Mynten registrerade jag slutligen i databasen dBase IV. För en tydligare bild över myntens spridning använde jag mig av GIS (Geografiska informationssystem) och programmet Arcview och kan därmed visa myntfynden på kartor.

Jag har huvudsakligen använt mig av två böcker, "Sverige och den Tyska hansan", Kjell Kumlien, (Kumlien 1943) och "Der wendische Münzverein" av Wilhelm Jesse (Jesse 1928).

För allmän information om mynthistoria har jag använt mig av anteckningar och informationsblad från föreläsningar i numismatik av Kenneth Jonsson. Jag har också haft muntliga diskussioner med vederbörande.

Definitioner

Myntort – platsen där myntet är tillverkat.

Fyndplats – platsen där myntet hittats.

Lösfynd – mynt som tappats av en slump.

Hopade fynd – flera mynt som tappats eller deponerats på samma ställe vid olika tillfällen, exempelvis i kyrkor och kloster.

Fig. 1. Lübeck, witten ca 1365-1379. Skala 2:1

2. Bakgrund

Redan på 1100-talet hade de tyska köpmännen i London slutit sig samman i ett handelsförbund för att kunna underlätta och kontrollera handeln över Östersjön och Nordsjön. Denna hansa växte med tiden och omkring 1370 hade Hansan nått sin största maktutveckling, ett 70-tal städer var då anslutna till handelsförbundet och ca 130 städer var passiva medlemmar. Under 1350-1360-talen slöt sig flera tyska städer samman i en stadshansa för att bemästra konkurrens från andra länders köpmän. Hansan blev en stormakt med enormt inflytande över stora delar av Europa och Ryssland. Stormaktstiden höll i sig fram till slutet av 1400-talet. Lübeck hade en tydlig ledarställning tack vare sitt centrala läge. Hansekontor uppfördes i några städer, de fanns bland annat i London, Brügge och Novgorod. Kontoren styrdes av tyskar vilket innebar att tyskar fick en dominerande ställning även i städer som inte var anslutna till Hansan. Ledande representanter för städerna samlades varje år på så kallade hansedagar för att fatta beslut i viktiga frågor. Hansan kontrollerade vilka varor som fraktades, resvägar och priser. Under den starkaste tiden spelade hansan en avgörande roll för de nordiska ländernas ekonomiska utveckling och var även den viktigaste politiska faktorn i Östersjöområdet (Kumlien 1943).

Sverige hade tre hansastäder, Stockholm, Kalmar och Visby. Även Lödöse som låg på gränsen till det dåvarande norska riket var ekonomiskt betydelsefull för Hansan. Liksom Lödöse var Åbo, som tillhörde Sverige, viktigt trots att den inte tillhörde Hansan, men som jag tidigare nämnt kommer jag inte behandla Finland i denna uppsats. Från Sveriges södra del exporterade man främst smör och ost, i övriga landet var koppar och järn de främsta exportvarorna. Från Tyskland ville man ha silver, hantverksprodukter, salt och metallprodukter.

Mynthistorisk bakgrund

Sverige

Under sen vikingatid pågick en myntning i Sigtuna ca 995-1035, men mellan 1035-1140 pågick ingen myntning i Sverige utan den ersattes av myntimport. När de utländska mynten började innehålla mer och mer koppar och de inte längre kunde värderas efter vikt blev det aktuellt att åter prägla egna mynt istället för att importera mynt. Under medeltiden från 1140 finns i Sverige en kontinuerlig inhemsk myntning och mynten har ett nominellt värde. 1 penning var standardnominal fram till 1340/70 och alla mynt präglades i silver. Då städer och marknader växte fram i större utsträckning ökade handeln och prissättning i mynt underlättade handeln.

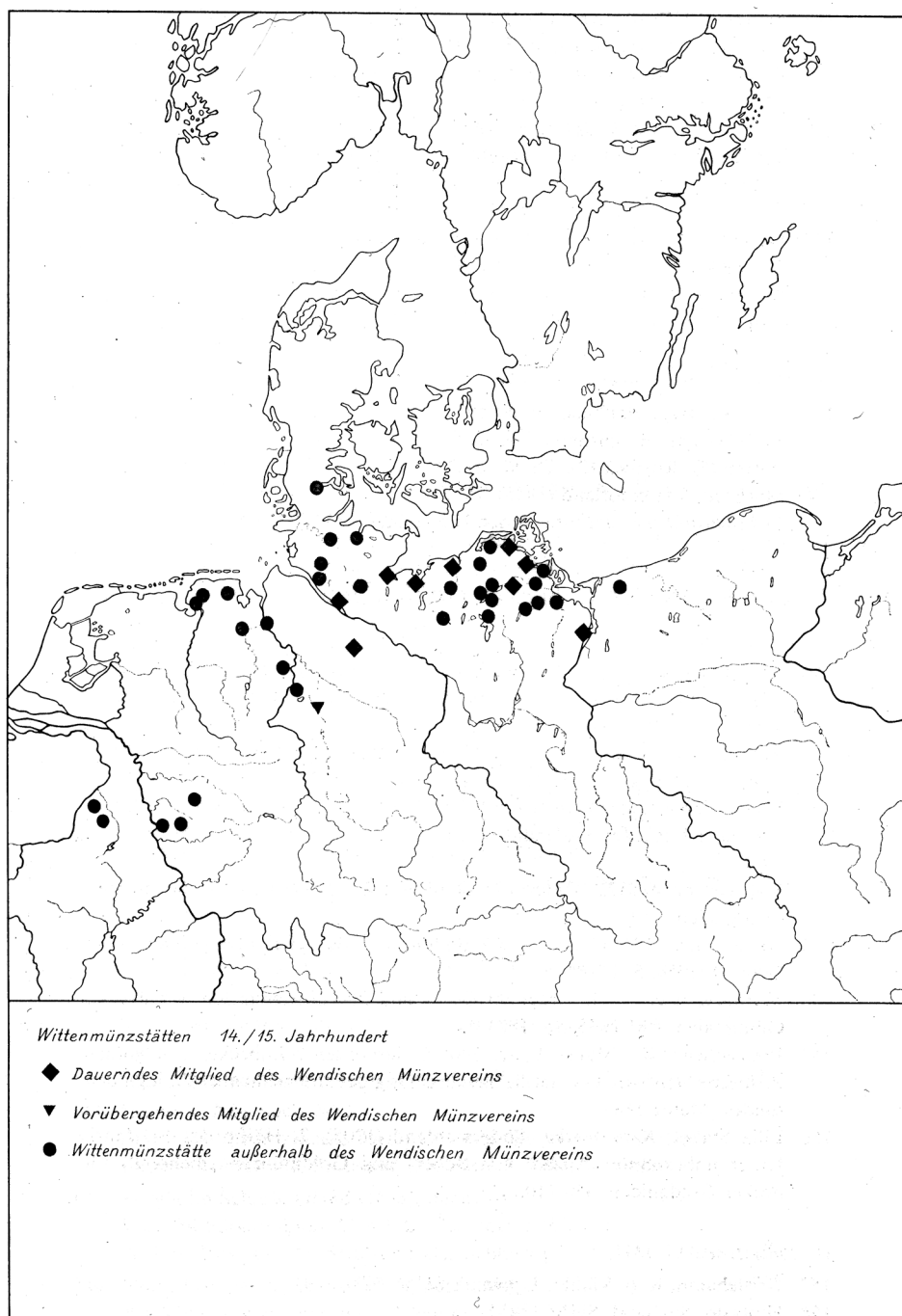

Fig. 2. Myntorter inom Vendiska myntförbundet samt andra orter som präglade wittenmynt (efter Berghaus 1971, 112).

Mellan 1385-1405 skedde ingen myntning i Sverige. Detta berodde på digerdödens efterverkningar. Flera mindre pestutbrott drabbade därefter landet och resulterade i en befolkningsminskning. Det har i hög grad påverkat de tyska myntens förekomst i Sverige under den tidsperioden.

Nordtyska mynt från Hansan

Före 1300-talets mitt präglades bara brakteater i de nordtyska städerna. Lübeck började en myntning av guldmynt (goldgulden) 1342. Jesse antog att wittenmyntningen påbörjades på 1340-talet (Jesse 1928, 79), men Berghaus och Jensen har kunnat påvisa att myntningen inleddes först ca 1365 (Berghaus 1973, 89; Jensen 1971, 148-149 och not 27). Den vendiska myntunionen instiftades 1379/81 då ett antal nordtyska städer kom överens om att prägla mynt med gemensam vikt och halt.

Det mynt som präglades där efter denna överenskommelse försågs med en stjärna i fransidans mittfält. Ett antal städer var tidvis anslutna till denna union. Städerna bestämde sig gemensamt vid olika tillfällen om förändringar i vikt och halt. Det skedde 1389, 1392, 1398, 1403, 1406, 1410/11, 1424/25, 1432/33, 1468 och 1492 (Jesse 1928). Tack vare detta har Jesse kunnat daterat mynten som ges ut efter de olika förordningarna. En del av dessa dateringar är omdiskuterade, se till exempel Stefke 1995. I början präglades bara witten och $\frac{1}{4}$ witten och sedan utökades det med sechsling och dreiling samt schilling. Inga schillingar ingår i mitt material.

Valörförteckning

Schilling	12 pfennig
Sechsling	6 pfennig
Witten	4 pfennig
Dreiling	3 pfennig
Blaffert	2 pfennig
$\frac{1}{4}$ witten	1 pfennig (som pfennig men dubbelsidig)
Pfennig	1 pfennig

3. Tyska mynt från Hansan funna i Sverige

Av olika anledningar är det oftast kyrkor och kloster som blir arkeologiskt undersökta och det resulterar i att de flesta myntfynden görs på just de platserna. Majoriteten av de mynt jag har arbetat med är funna i kyrkor och kloster. De medeltida kyrkorna var mörka och om mynt tappades var det av förståeliga skäl mycket svårt om inte omöjligt att leta rätt på dem när de fallit ner i golvspringorna. Klackenbergs betecknar mynten som offerspill. (Klackenberg 1992, 34-38). Kyrkfynden är därför en mycket bra kategori att arbeta med.

Definitionen av skattfynd är när fler än ett mynt är nedlagda samtidigt på samma plats. Jag har inte registrerat mynten i skattfynden i min undersökning. Brita Malmer anger antalet tyska medeltidsmynt i svenska hopade fynd till 1.567, varav Mecklenburg, tjurhuvudbrakteater 1.171 och övriga 396 (Malmer 1980, 84-85) myntade mellan 1300-1520.

Hopade fynd/lösfynd i min undersökning mellan 1300-1500 omfattar 244 mynt. Härav är 75 witten, 4 sechsling, 1 dreiling, 1 blaffert, 109 pfennigar, 33 $\frac{1}{4}$ witten, 3 $\frac{1}{2}$ pfennig och 18 är av obestämd valör.

	<i>Lösfynd Sverige</i>	<i>Skattfynd Tyskland</i>	<i>Skattfynd Övriga</i>
Anklam	5	143	629
Friedland	1	49	75
Greifswald	6	440	643
Güstrow	2	230	163
Hamburg	4	1167	1952
Lübeck	3	1281	1787
Neukahlen	1	-	3
Rostock	12	3370	2339
Stettin	1	1061	10
Stralsund	28	1616	4256
Wismar	3	1772	2478
Wolgast	2	350	2

Tab. 1. Wittenmynt i fynd i Nordeuropa . Källa för skattfynd: Kluge 1982, 106.

I mitt material finns ett stort antal myntorter representerade. Av dessa finns det witten från 12 orter (tab. 1). Den vanligaste myntorten är Stralsund och följs av Rostock. Lübeck som var den ledande hansestaden är endast representerad med tre mynt och Hamburg med fyra mynt, d.v.s. inte fler än som finns för ett flertal andra städer. Kluge har i en artikel 1982 redovisat antalet exemplar per myntort i skattfynd i Tyskland och övriga länder och hans resultat kan användas som i jämförelse med mitt material. I de tyska skattfynden tillhör Lübeck och Hamburg de bäst representerade myntorterna. I skattfynd i övriga länder, där svenska skattfynd ingår, är Stralsund precis som i mitt material den vanligaste myntorten, men även där tillhör Lübeck och Hamburg de vanligaste myntorterna.

	<i>Totalt</i>	<i>W</i>	<i>S</i>	<i>D</i>	<i>B</i>	<i>P</i>	$\frac{1}{4} w$	$\frac{1}{2} p$	<i>Obest.</i>
Gotland	11	3	-	-	-	4	2	2	-
Småland	133	26	3	-	1	79	23	-	-
Södermanland	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Uppland	2	1	-	-	-	-	-	-	1
Västergötland	16	6	-	-	-	8	1	-	1
Värmland	3	-	-	-	-	3	-	-	-
Västmanland	3	1	-	-	-	2	-	-	-
Ångermanland	1	-	-	-	-	-	-	1	-
Östergötland	64	32	-	1	-	10	6	-	15
Öland	10	5	1	-	-	3	1	-	-
Totalt	244	75	4	1	1	109	33	3	18

Tab. 2. Antal fynd och dess valörer i resp. landskap. *W* – witten, *S* – sechsling, *D* – dreiling, *B* – blaffert, *P* – pfennig.

Redovisning av fyndplatser

Som exempel på fynd med många mynt kan nämnas Växjö domkyrka i Småland, där hittades det 1958 totalt 30 mynt, 11 witten, 12 pfennigar och 5 $\frac{1}{4}$ witten från tyska hansan. Ännu ett stort fynd i Småland gjordes i Halltorps kyrka 1951, Av totalt 15 mynt var där 3 stycken witten, 10 pfennig, en $\frac{1}{4}$ witten och en blaffert. Småland är överhuvudtaget mycket fyndrikt när det gäller tyska medeltida mynt från Hansan. Det kan bero på att Kalmar var en av Sveriges hansastäder.

Även i Östergötland hittades ett stort antal mynt vid utgrävningarna av Alvastra kloster med 30 mynt, varav 20 witten, 4 pfennig, 3 $\frac{1}{4}$ witten och 3 obestämda. År 1928 fanns i Sankta Ingridis kloster i Skänninge 18 mynt, 1 dreiling, 3 witten, 2 $\frac{1}{4}$ witten och 12 obestämda mynt.

Fynd har gjorts på totalt 55 fyndplatser (fig. 4) och de fördelar sig på tio landskap (tab. 2). I de flesta fall är det mest enstaka fynd som gjorts. Det är påfallande att det finns mycket få fynd i Mälardalslandskapen, endast två mynt har hittills funnits i Uppland, på Helgeandsholmen i Stockholm hittades en witten från Wismar och i Dominikanerklostret i Sigtuna hittades ett mynt präglat i Anklam, tyvärr är valören obestämd. Småland står för mer än hälften av materialet och ofta finns det många mynt från varje fyndplats. Östergötland har hälften så många mynt som Småland, medan övriga landskap har mellan 1 och 16 mynt vardera.

I jämförelse med lösfynden och de hopade fynden visar skattfynden en något annorlunda spridningsbild (fig. 9). De flesta skatterna innehåller få mynt och de större finns bara i Östergötland, Kalmartrakten i Småland samt på Gotland.

Vad gäller valörerna (tab. 2 och fig. 6-9) är det en stor kontrast mellan landskapen. I Östergötland är witten i klar majoritet medan Småland domineras av pfennigar. I många landskap är materialet för litet för att man ska kunna dra några några säkra slutsatser. En komplett förteckning över fyndorterna finns i bilaga 1. Det är endast i skattfynden som schillingvalörer förekommer.

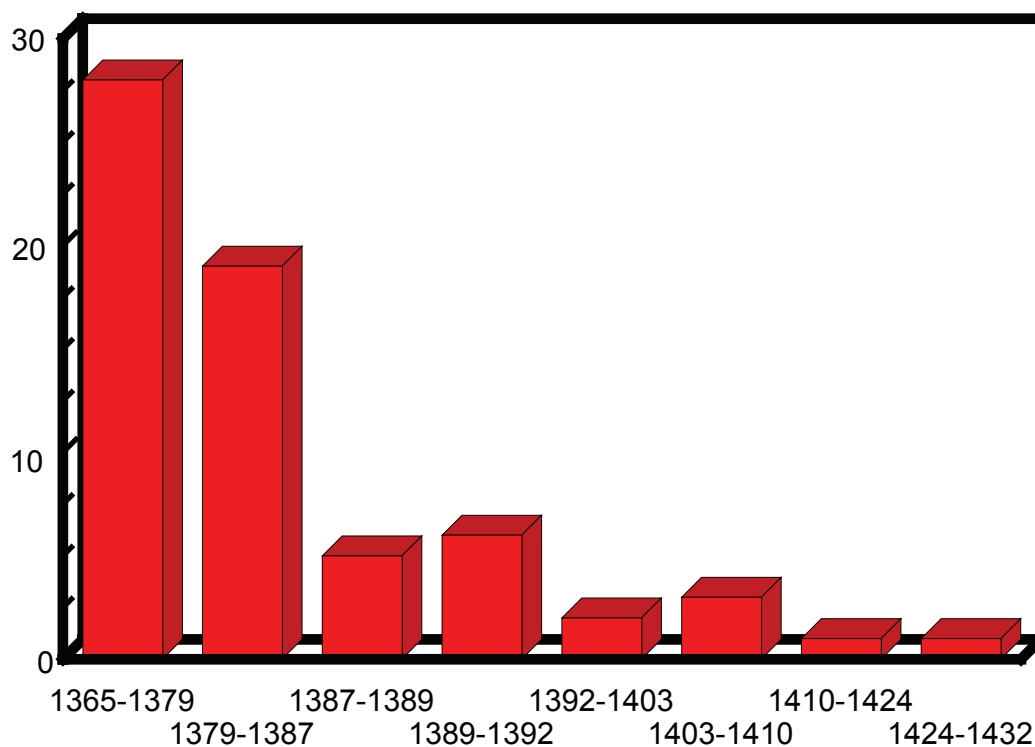

Fig. 3. Den kronologiska fördelningen av wittenmynt.

Fig. 3 visar den kronologiska fördelningen av wittenmynt funna i Sverige. Majoriteten av mynten är präglade mellan 1365-1379/87 och mycket få mynt är präglade efter 1403. Under präglings-tiden och ett par decennier senare har dessa varit i omlopp och anledningen till att just mynten från 1365-1379/87 dominerar är säkerligen p.g.a. att det inte skedde någon myntning i Sverige mellan 1385-1405 och att man helt enkelt använde de tyska mynten istället. Detta antagande stöds av skattfynden som visar en likartad bild (Berghaus 1973, 96-111), men där det även i begränsad omfattning förekommer skatter med hansemynt under 1400-talet.

4. Sammanfattning

Uppsatsens syfte var att sammanställa och kartlägga tyska mynt från Hansan funna i Sverige. Fyndens spridning i Sverige visas genom kartor och tabeller. Som framgått dominerar Småland och Östergötland som svenska fyndområden, den nordligaste fyndplatsen ligger i Ångermanland och områden som Mälardalen och Västergötland har relativt ont om fynd. Totalt finns mynten spridda över tio landskap. Skattfynden är centrerade till kusten medan lösfynden och de hopade fynden är vanliga inåt i landet. Att döma av wittenmyntens förekomst kan jag konstatera att de framförallt använts i Sverige mellan ca 1385-1405, då det inte pågick någon myntning i Sverige. Pfennigar går inte att datera lika bra som wittenmynt och jag har därför inte kunnat sammanställa en kronologisk tabell för dem.

I en undersökning som denna blir varje mynt viktigt och utan tvekan har de hopade fynden haft stor

betydelse för det totala antalet mynt.

Enstaka mynt dyker upp då och då och det skulle vara intressant att uppdatera undersökningen igen om några år för att se om det tillkommit några mynt.

Tack till Kenneth Jonsson.

5. Referenser

Otryckta källor

Numismatiska Forskningsgruppens fyndarkiv. Stockholm.

KMK/Kungl. Myntkabinettets fyndarkiv. Stockholm.

Litteratur

Berghaus, P. 1973. Phänomene der deutschen Münzgeschichte. *Visby-symposiet för historiska vetenskaper 1971, Kultur und Politik im Ostseeraum und im Norden 1350-1450*. Acta Visbyensia IV. Visby.

Jensen, J. 1971. Myntfyndet från Kirial på Djursland. *Nordisk Numismatisk årsskrift* 1970. Stockholm.

Jesse, W. 1928. *Der wendische Münzverein*. Hansischer Geschichtsverein. Lübeck.

Klackenberg, H. 1992. *Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Stockholm.

Kluge, B. 1982. Die Wittenprägung in Mecklenburg/Pommern und ihr Anteil am Geldverkehr des Ostseeraumes im 14. und 15. Jahrhundert. *Nordisk Numismatisk årsskrift* 1981. Köpenhamn.

Kumlien, K. 1943. *Sverige och den tyska hansen*. Gebers. Uppsala.

Malmer, B. 1980. *Den senmedeltida penningen i Sverige*. Stockholm.

Stefke, G. 1995. Der wendische Münzverein und seine Nachbarn. Ein Überblick auf der Grundlage des heutigen Forschungsstands. *Geldgeschichtlichen Nachrichten* nr 30, 1995, 125-133.

Fotografier av Kerstin Odebäck.

6. Bilaga 1

Förteckning över fyndplatser – Hopade fynd/Lösfynd

(Go) Gotland

1. Eskelhems kyrka, Eskelhem sn
2. Gothems kyrka, Gothem sn
3. Hamra kyrka, Hamra sn
4. Höggräns kyrka, Höggräns sn
5. Häffinds, Burs sn
6. Rivet, Sundre sn
7. Sankt Görans kyrkoruin, Visby
8. Stenstugu, Ala sn
9. Öja kyrka, Öja sn

(Sm) Småland

10. Arby kyrka, Arby sn
11. Dädesjö kyrkoruin, Dädesjö sn
12. Frinnaryds kyrka, Frinnaryd sn
13. Gränna kyrka, Gränna
14. Hagby kyrka, Hagby sn
15. Halltorps kyrka, Halltorp sn
16. Hamneda kyrkoruin, Hamneda sn
17. Kalmar slott, västra vallen, Kalmar
18. Stadsparken, Kalmar
19. Kläckeberga kyrka, Kläckeberga sn
20. Törnsfalls kyrka, Törnsfall sn
21. Torsås kyrka, Torsås sn
22. Växjö domkyrka, Växjö
23. Åseda kyrka, Åseda sn
24. Älmeboda kyrkoruin, Älmeboda sn

(Sö) Södermanland

25. Koppargränd/Kvarngatan/Hospitalgatan, Strängnäs

(Up) Uppland

26. Dominekanerklostret, Sigtuna
27. Helgeandsholmen, Stockholm

(Vg) Västergötland

28. Dvårtorps kyrkoruin, Dimbo sn
29. Ettaks kyrkoruin, Vellinge sn
30. Falköpings kyrka, Falköping
31. Fänneslunda kyrkoruin, Fänneslunda sn
32. Gudhems kloster, Gudhem sn
33. Varnhems kloster, Varnhem sn
34. Östby kyrkoruin, Hovby sn

(Vr) Värmland

35. Botilsäters kyrka, Botilsäter sn
36. Nedre Ulleruds kyrka, Nedre Ullerud sn

(Vs) Västmanland

37. Västerås domkyrka, Västerås

(Ån) Ångermanland

38. Gudmundrå kyrkoruin, Gudmundrå sn

(Ög) Östergötland

39. Alvastra kloster, Västra Tollstads sn
40. Kvarteret Ambriosa, Linköping
41. Kvarteret Handelsmannen, Vadstena
42. Rogslösa kyrka, Rogslösa sn
43. Sankt Lars kyrka, Linköping
44. Sankt Laurentii kyrka, Söderköping
45. Sankta Ingridis kloster, Skänninge
46. Vadstena kloster, Vadstena
47. Vintervadsvägen, Söderköping
48. Vists kyrka, Vist sn
49. Vårfrukyrkan, Skänninge

(Öl) Öland

50. Föra kyrka, Föra sn
51. Källa kyrka, Källa sn
52. Långlöt kyrka, Långlöt sn
53. Persnäs kyrka, Persnäs sn
54. Ramsättra, Köping sn
55. Stenåsa kyrka, Stenåsa sn

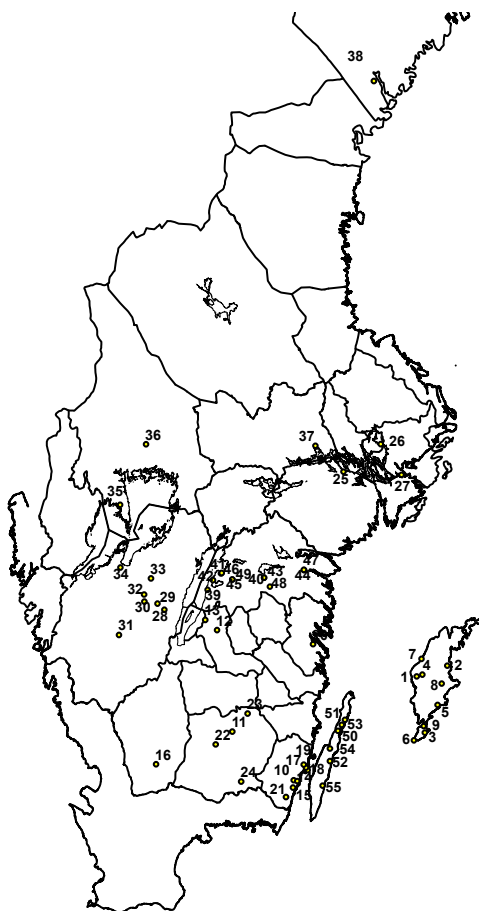

Fig. 4. Samtliga fyndorter, medeltida gränser.

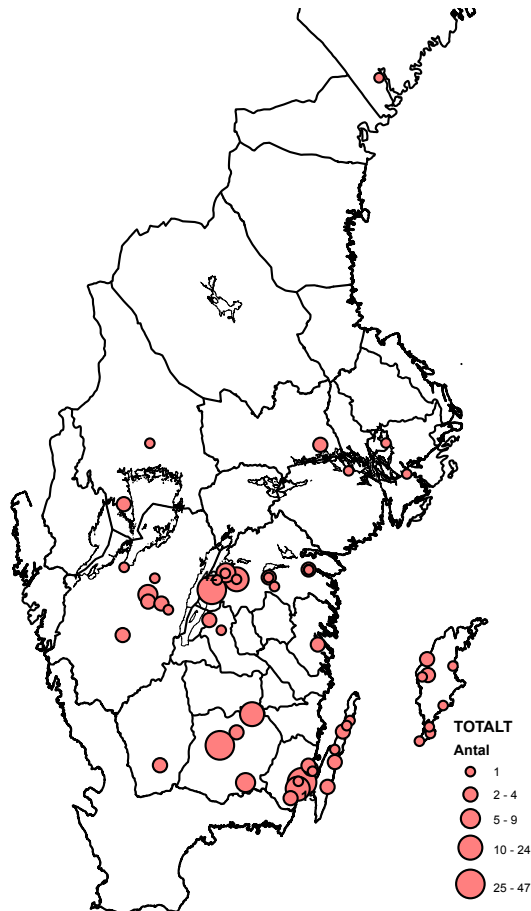

Fig. 5. Antal mynt från resp. fyndort

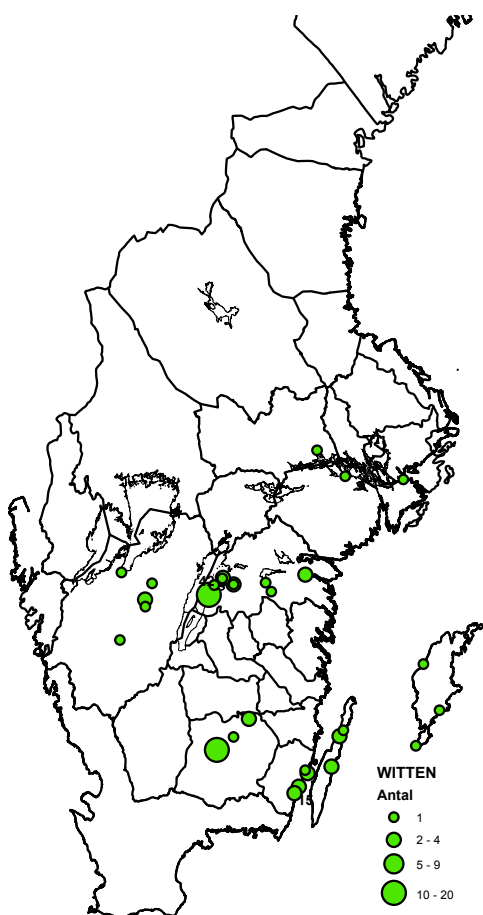

Fig 6. Lösfynd och hopade fynd med witten.

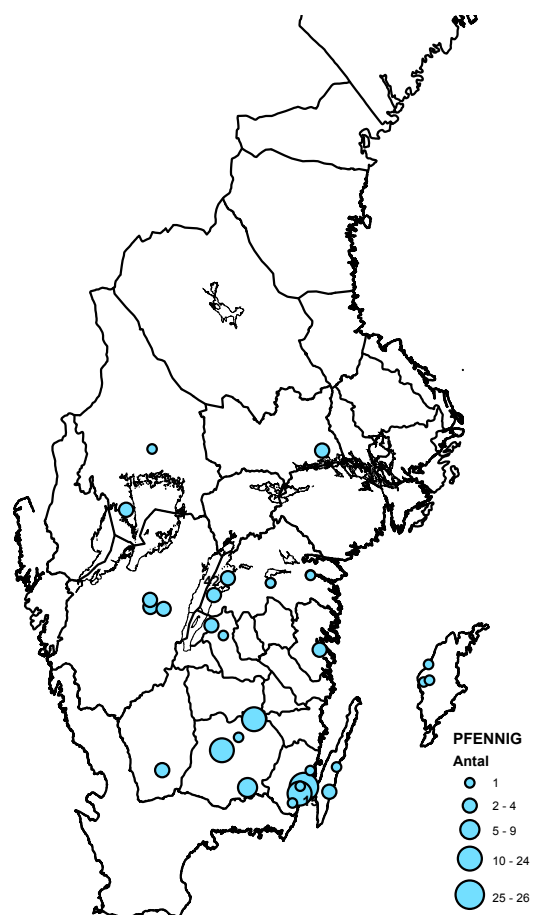

Fig. 7. Lösfynd och hopade fynd med pfennig.

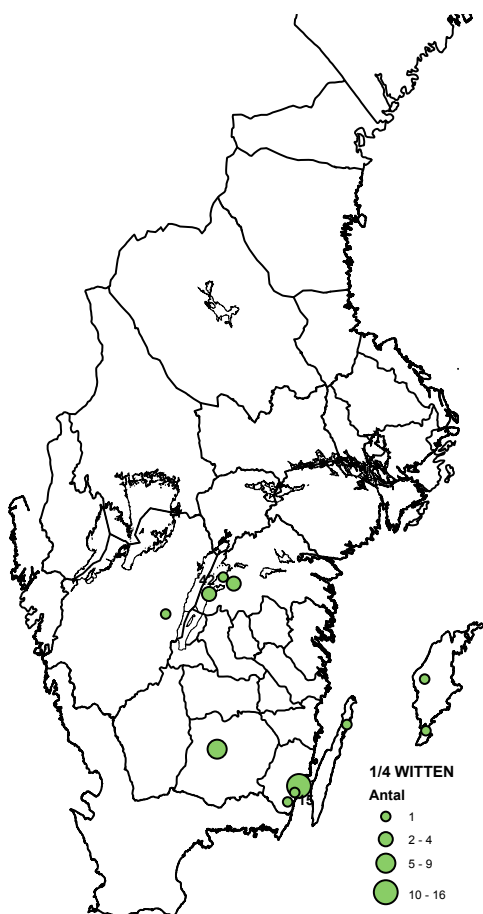

Fig. 8. Lösfynd och hopade fynd med 1/4 witten.

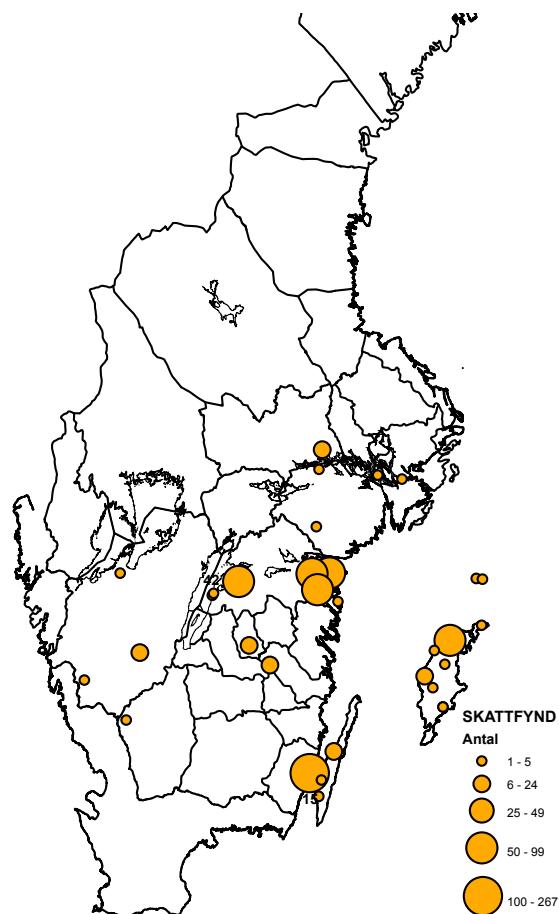

Fig. 9. Skattfynden med hansemynt.

Stockholms
universitet